

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2021.4.1

УДК: 323.21(4776)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8509-0003>

Бахметьєв А. Є., Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ ПРИ РІЗНИХ ВИБОРЧИХ СИСТЕМАХ

У статті розглядається специфіка проведення виборчих кампаній при мажоритарній, змішаній та пропорційній виборчих системах.

Обґрунтовано, що саме тип виборчої системи обумовлює характер виборчої кампанії та дозволяє визначити основні види виборчих технологій, які використовуються для перемоги.

Досліджено такі поняття, як «виборча система», «мажоритарна виборча система», «пропорційна виборча система», «змішана виборча система», «політичний бренд», «партійний бренд».

Зосереджено увагу на тому, що поняття виборів не обмежуються лише актом голосування, це набагато ширше поняття, яке проходить в межах виборчої кампанії, характер якої визначається типом виборчої системи, в рамках якої вже надається право волевиявлення.

Зосереджено увагу на тому, що при мажоритарній виборчій системі важливо зосереджувати увагу на побудові бренду політика, а при пропорційній виборчій системі – бренді партії.

Визначено, що усі виборчі кампанії, в залежності від типу виборчої системи, кардинально відрізнялись від усіх попередніх виборчих кампаній, що проводилися в Україні: нові канали комунікації, нові виборчі технології та засоби маніпуляції. Однак, попри наявність медіа технологій, політики продовжують використовувати застарілі маніпулятивні технології.

Обґрунтовано, що провласна політична сила оцірає той чи інший тип виборчої системи з огляду на можливість отримання найбільшої кількості голосів.

Дослідженню такі виборчі технології як «адміністративний ресурс», «двійник» та «виборчі сітки».

Показано, що саме процес віртуалізації зформував не лише нові форми організації публічної комунікації та аналітики у політиці, а й призвів до кардинальної зміни в порядку організації й проведення виборів.

Показано, що існують універсальні виборчі технології, які використовуються при будь якій виборчій системі.

Обґрунтовано, що медіа технології сьогодні стають домінантними у виборчих кампаніях.

Ключові слова: політичні технології, політична комунікація, виборча система, мажоритарна система, пропорційна система, змішана система, політична свідомість, громадська думка, виборча стратегія.

Вступ. Після отримання незалежності Україною в 1991 році, одразу почалися активні процеси розбудови демократичних інститутів і громадянського суспільства.

Протягом всієї історії вітчизняного державотворення вагомим чинником було відіграє порядок формування представницьких органів влади. На конституційному рівні було закріплено лише загальні вимоги до інституту виборів, у той час як питання виборчих систем залишилось предметом виключно законодавчого регулювання. Однак, аналізуючи виборче законодавство України, не можна обійти увагою непослідовність у питанні правового регулювання виборчого процесу. Особливо це стосується парламентських виборів, які частіше ніж два рази поспіль не проводились за однакових виборчих систем.

Недоліки вітчизняних виборчих систем призводять до зниження електоральної культури (поширення явищ політичної корупції, абсентеїзму тощо) та зменшення рівня довіри суспільства

до органів державної влади. Тому в період активного конституційно-правового реформування виникає нагальна потреба конструювання ефективних виборчих систем.

Перед українськими науковцями стало питання вибору найбільш ефективних виборчих технологій при проведенні кампаній в умовах різних виборчих систем.

Мета та завдання. Метою є виявлення специфіки проведення виборчих кампаній в умовах різних виборчих систем.

Для реалізації цієї мети ставляться такі задачі:

- визначити домінантні особливості мажоритарної, пропорційної та змішаної виборчих систем;
- виокремити за допомогою компаративістського підходу базові виборчі технології які застосовуються на виборах при різних типах виборчих систем;
- виявити особливості розвитку виборчих технологій в електоральних кампаніях;

Методи дослідження. Системний метод був застосованим при розгляді виборчих систем як цілісного організму з чіткою внутрішньою організацією компонентів; метод «case study» дозволив зрозуміти специфіку застосування виборчих технологій при різних типах виборчих систем; структурно-функціональний метод дав можливість виявити основні види виборчих технологій у виборчому процесі; компаративний метод сприяв виявленню основних тенденцій розвитку виборчих технологій.

Результати. Існування сучасної демократичної держави неможливе без періодичного проведення вільних та прозорих виборів, без ретельно пропрацьованих процедур. Головною тенденцією розвитку виборчого права є пошук виборчих систем, що забезпечують повний облік волевиявлення громадян та адекватне цьому волевиявленню представництво інтересів в органах державної влади.

Варто зауважити, що через низький рівень політичної культури для більшості українців вибори обмежуються лише актом голосування. Тобто, вони вважають що вибори – це форма волевиявлення народу під час якої громадяни віддають свої голоси за партію чи кандидата, в результаті чого формується виборний (представницький) орган влади або обирається (обіймає посаду) певна особа – президент, мер, суддя тощо.

Однак, важливо розуміти, що поняття виборів – це набагато ширше поняття, яке перше за все, проходить в межах виборчої кампанії, характер якої визначається типом виборчої системи, в рамках якої вже надається право волевиявлення. Під час виборчої кампанії електорат зазнає значного впливу політичних сил, які спонукають віддати за них свій голос. Провідна роль у цьому впливі належить виборчим і комунікаційним технологіям. Важливим завданням виборчих технологій є досягнення консенсусу між кандидатами і виборцями. Перші отримують владу, а другі забезпечують своє представництво у владних органах.

Варто зауважити, що на сьогоднішній день не має універсальної моделі проведення виборчої кампанії, яка могла б використовуватись на всіх рівнях. Саме виборча система визначає характер кампанії і набір виборчих технологій.

Виборча система – це сукупність правил і законів, що забезпечують певний тип організації влади, участь суспільства у формуванні державних, представницьких, законодавчих, судових і виконавчих органів, вираження волі тієї частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними. Виборча система є одним з центральних та ключових елементів виборчого права. Саме від неї залежить формат проведення виборів, а також їх результат [4].

Тобто, виборча система – це спосіб визначення результатів виборів, від якого залежить порядок поділу депутатських мандатів і сам механізм організації виборів. У правовому контексті виборчу систему розглядають, як сукупність визначених виборчим законодавством механізмів і процедур, пов'язаних з формуванням органів влади.

Як відомо, вирізняються три основні типи виборчих систем, варіації яких держави світу розвивають на свій розсуд і в рамках яких використовується різний набір виборчих технологій. Але ми проаналізуємо основні види, а саме – мажоритарна, пропорційна і так звана змішана виборча системи.

Перш ніж перейти до розгляд основних виборчих технологій, які використовуються при тому чи іншому виді виборчої системи, необхідно розглянути основні особливості останніх.

Найбільш старою та звичною для багатьох громадян є мажоритарна виборча система, в рамках якої перемагає той кандидат (або кандидати), який отримав (або отримали) встановлену законом

більшість голосів виборців. В рамках данної системи перемогу на виборах отримує той кандидат, який отримав відносно більшість голосів виборців, тобто більше чим будь-який його суперник.

Наступною йде пропорційна виборча система, відповідно до якої депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, які отримав кожний з цих списків. Ця система передбачає той факт, що виборець голосує не за конкретну особу, а за конкретну партію, яка надає свій список кандидатів.

І змішана виборча система – це виборча система, що є комбінацією мажоритарної та пропорційної виборчих систем. На практиці відомо декілька різновидів змішаної виборчої системи. Найбільш поширеним є лінійне змішування, за яким одна частина парламенту обирається за мажоритарним, а інша за пропорційним принципом.

На сьогоднішній день слід зазначити, що як мажоритарна, так і пропорційна виборчі системи мають певні недоліки. Так, мажоритарна система – досить результативна і проста у застосуванні, але вона сприяє неадекватному відображенню у складі представницького органу політичного спектра суспільства та призводить до втрати великої кількості голосів, а це має наслідком послаблення представництва в парламенті чи іншому виборчому органі. Пропорційна система теж має істотні недоліки. Ця система вимагає сталої багатопартійності, яка характеризувалася би досить чіткою поляризацією політичних сил, що дозволяє після виборів сформувати стабільну парламентську більшість.

Дослідники часто вважають, що виборчі системи повинні відповідати суспільним і політичним реаліям країни. Але, як показує досвід української дійсності, тип виборчої системи обирається діючою владою лише з огляду на власні рейтинги. Тобто, обирається той тип виборчої системи, де можна набрати найбільшу кількість голосів.

В рамках мажоритарної виборчої системи акцент всієї кампанії зосереджується саме на особі політика, тому що в день голосування виборець буде голосувати не за партію, а за конкретного політика. Тобто, повна орієнтація виборчих технологій на формування бренду політика (гарний господар, добрий сім'янин, ефектний керівник).

В рамках мажоритарної системи політику відстоювати наратив того, що він не асоціюється з партією і повністю зосереджується на побудові власного бренду. Сам бренд повинен будуватись на категоричності в порівнянні з опонентами. Пересічний український виборець майже завжди критикує діючу владу і вважає, що кожний новий політик принесе позитивні для нього зміни.

Досить часто, на мажоритарних виборчих округах застосовується технологія «двійника», яка полягає саме в тому, що на виборах висувається і реєструється кандидат, прізвище, ім'я та по батькові, посада, місце роботи та інші дані якого майже повністю збігаються з даними того кандидата, проти якого висувається двійник. Іноді «основному» кандидату протистоять 3–4 особи з однаковими прізвищами [2]. Головна мета данної технології – відтягування голосів у опонента.

Незважаючи на те, що виборча технологія «двійник» є досить складною і фінансово затратною, ця технологія поширюється, набирає обертів і навіть модифікується.

Однією з головних проблем мажоритарної системи є переманювання політиків до партій після їх обрання. Досить часто політичні партії через низький рівень довіри на національному рівні мотивують політиків-самовисуванців обраних на мажоритарних округах, вступати до лав тієї чи іншої партії.

У той самий час, говорячи про пропорційну виборчу систему, то вона може слугувати і слугує гарантом того, що депутатами від певних округів можуть стати особи, які жодного дня не проживали в тій місцевості і лише після виборів дізналися про її існування.

Головною проблемою українського суспільства є деградація партійного будівництва та криза політичної свідомості, коли виборці не звикли голосувати за партії. На відміну від Європи, де виборці знають політичні партії, їх статут, мету, завдання, гасла та ін., український виборець знає лише гасла партія або окремих політиків, які представляють ту чи іншу партію. Ідучи на вибори пересічний виборець в Україні знає, окрім лідера, не більше трьох – шести осіб списку тої політичної сили, за яку має намір віддати свій голос. Реалії партійного будівництва України до 2014 року – це коли партія будується навколо конкретного політичного діяча, а не навколо мети, завдань та ідей партії.

В рамках пропорційної системи виборчі технології зосереджуються на понятті партійний бренд. Партійний бренд можна розглядати як засіб для виділення з юрби для якоїсь партії, з однієї сторони, що досягається за допомогою різноманітних психологічних ефектів, виражених у конкретних учинках і справах, і, з другої – психологічному позитивному сприйнятті діяльності даної партії на довгі роки у підсвідомості пересічної людини, у даному випадку – виборця.

Створення партійного бренда передбачає комплекс таких послідовних заходів:

- розробка назви партії (в тому числі й ефективної аббревіатури);
- вибір альтернативних назв для партійного бренда;
- створення статуту і програми партії;
- формування партійних девізів;
- конструювання іміджу партії;
- розробка дизайну партійної емблематики;
- визначення партійних бренд персон;
- дизайн рекламних матеріалів [1].

Окрім наявності сильного бренда надзвичайно важливе значення має його подача: правильна, точна, пряма. Нерідко потрібно презентувати бренд, аналогії якого людям вже набридли та не викликають ніяких емоцій. Слід враховувати, що зазвичай спочатку громадяни налаштовані байдуже. Сформувані позитивне відношення до бренду надзвичайно важко, особливо, в умовах низького рівня політичної свідомості.

Політична кампанія в даному випадку порівнюєма ринком, де продавці знаходять покупців за допомогою реклами, а це вимагає презентації «товарів» (кандидатів на владні посади) або варіантів вирішення суспільно значущих проблем у вигляді символів, які позитивно сприймаються електоратом.

Досить часто для перемоги на виборах в рамках пропорційної системи пануюча політична партія застосовує технологію адміністративного ресурсу.

Наявність чи відсутність застосування цієї технології є одним з головних індикаторів ступеня демократичності України. Хоча поняття «адміністративний ресурс» з'явилося нещодавно, наявність владних важелів у руках однієї партії та неприпустимість обговорення й у результаті неухильне виконання було відоме ще за СРСР. Ці командно-адміністративні традиції та принципи успадкувала, дещо в сучасному вигляді, українська система організації влади.

Говорячи про змішану виборчу систему, варто зазначити, що її в рамках використовуються технології як мажоритарної, так і пропорційної виборчої системи, що звісно ж, ускладнює її.

Досвід України у проведенні виборів за змішаною системою показав, що ця система сприяє провладним партіям, які за рахунок зловживання адміністративним ресурсом в одномандатних округах можуть отримати більше місць в парламенті, ніж отримали б, якби вибори проводились за пропорційною системою з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за закриті партійні списки.

Олексій Новиков відзначає, що змішана (пропорційно- мажоритарна) система не відповідає сучасному розвитку політичної системи в Україні і має багато недоліків, а тому потребує негайного реформування. Думка автора дуже доречна, тому що пропорційна виборча система надасть можливість усунути ряд недоліків змішаної виборчої системи та призведе до таких позитивних змін:

- мінімізує вплив корупційних схем та зменшить шанси проведення до ВРУ непрофесійних кандидатів;
- зросте загальна зацікавленість виборців до виборчого процесу та кандидатів;
- зросте конкуренція між політиками в самій партії, кожний кандидат змушений буде працювати на зацікавленість виборців до своєї кандидатури [3].

Зрозуміло, кожна виборча система має як свої переваги, так і недоліки. Спільним для всіх виборчих систем є підкуп голосів чи побудова «сіток», яка дозволяла у найбільш короткий термін гарантувати необхідний результат на виборах.

Сітка – спосіб скуповування голосів виборців за допомогою створення розгалуженої мережі агітаторів, завдання яких за допомогою гречки або інших «стимулів» переконати якнайбільше людей проголосувати за потрібного кандидата. Як правило, сітка створюється з пенсіонерів та незаможних виборців, а також з тих, хто вже неодноразово продавав свої голоси на виборах і готовий зробити це ще раз.

Деякі дослідники вважають, що використання «чорних» (незаконних) і «сірих» (аморальних) виборчих технологій – це хвороба «перехідного періоду», яка зникне у процесі подальшого становлення демократії та громадянського суспільства. У країнах західних демократій на шляху таких технологій ставали більш-менш стійкі законодавчі норми та моральні принципи, єдині правила електоральної боротьби для влади та опозиції, наявність публічних майданчиків для вираження альтернативних думок та програм. Відсутність усіх цих факторів у сучасній Україні обмежує

перспективи демократизації як виборчого, так і політичного процесу загалом. Вибори, які не супроводжуються народженням нових ідей, не здатні призвести до оновлення еліти, перетворюються на чисту боротьбу технологій.

Вибори останніх років показують, що найбільший вплив на виборчу кампанію має не стільки вид виборчої системи, а нові тенденції та використання медіатехнологій.

За слушним визначенням Л. Іванова, «Політика нині здійснюється в PR-агентствах, в телестудіях і на концертних майданчиках. Власне, управління та політика наприкінці XX ст. розійшлися так само, як розійшлися виробництво і економіка. Наслідком цього стає зміна характеру політичного режиму – масової демократії» [2].

Досвід американських та європейських політичних Фейсбук кампаній показує, що головне правильно вибрати аудиторію та таргетувати на неї ті меседжі, які підходять саме їй. «Килимове бомбардування» Фейсбук рекламою робить політика впізнаваним в мережі, і дуже часто лайки конвертуються в голоси.

Таким чином, розглядаючи і порівнюючи виборчі системи, не можна визначити, яка з них найкраща. Будь-яке представництво не відображає повною мірою реального стану інтересів і уподобань у суспільстві в усіх деталях. Жодна виборча модель не є досконалою, усі вони можуть більше або менше відповідати потребам сьогодишнього часу, але вивчення та аналіз виборчих систем європейських країн є корисним при реформуванні виборчого законодавства України.

Висновки. Таким чином, розглядаючи і порівнюючи виборчі системи, можна визначити, що саме тип виборчої системи визначає то, як буде проходити виборча кампанія і який набір виборчих технологій буде застосовуватись.

Якщо говорити про визначення типів різних виборчих систем, то мажоритарна виборча система – це виборча система, завдяки якій перемагає той кандидат чи кандидати, який отримав чи отримали встановлену законом більшість голосів виборців. Пропорційна виборча система – це виборча система, відповідно до якої депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, які отримав кожний з цих списків. І змішана виборча система – це система, що є комбінацією мажоритарної та пропорційної виборчих систем.

Для мажоритарної виборчої системи, характерне застосування виборчих технологій, які акцентують увагу всієї кампанії на особі політика. Наприклад, для відтягування голосів у опонента практикують використання технологій двійників.

У той самий час для пропорційної виборчої системи характерно використання технологій популяризації бренду партії та побудови виборчих сіток, для досягнення найкращого результату.

Змішана виборча система поєднує в особі використання всіх типів виборчих технологій, що ускладнює її та робить її більш фінансово затратною.

Жодна виборча модель не є досконалою, усі вони можуть більше або менше відповідати потребам сьогодишнього часу, але вивчення та аналіз виборчих систем європейських країн є корисним при реформуванні виборчого законодавства України.

Варто зауважити, що нові технології зіткнулися з традиційними практиками, що склалися десятиліттями, і результати останніх виборів показали, що нові технології ефективніше, ніж старі методи використання адміністративного ресурсу. Вибори більше ніколи не будуть такими, як раніше, все змінилося, і хто відстане від цих змін – ризикує залишити політичний Олімп. Медіатизація вже змінила інституційне спілкування та структуру взаємовідносин між виборцями та політичними партіями і повністю невілювала вплив виборчої системи на правила передвиборчої гри.

Основне завдання української держави, державного управління на сучасному етапі полягає у тому, щоб забезпечити суспільну довіру до результатів виборів, як з боку своїх громадян, усіх учасників виборчого процесу, так і з боку міжнародної спільноти, через механізми активного залучення їх до виборчого процесу на всіх етапах.

Бібліографічний список:

1. Бабенко К. А. Конституційно-правове регулювання і розвиток виборчого права України. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/439-konstitutsijno-pravove-regulyuvannya-i-rozvitok-viborchogo-prava-ukrajini.html>.
2. Іванов Д. Віртуалізація общества. URL: http://lib.ru/POLITOLOG/ivanov_d_v.txt
3. Новиков О. В. Пропорційна система відкритих списків в Україні – перспектива чи реальність? *Молодий вчений*. 2017. №11 (51). С. 958-962.
4. Нестерович В.Ф. Поняття виборчої системи та її основні розуміння в конституційному праві. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 17-19.

References:

1. Babenko K. A. Konstitutsiino-pravove reguluvannya i rozvitok viborchogo prava Ukraïni. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/439-konstitutsijno-pravove-reguluvannya-i-rozvitok-viborchogo-prava-ukrajini.html>.
2. Ivanov D. Virtualizatsiya obshchestva. URL: http://lib.ru/POLITOLOG/ivanov_d_v.txt
3. Novikov O. V. Proportsiina sistema vidkritikh spiskiv v Ukraïni – perspektiva chi real'nist'? *Molodii vchenii*. 2017. No11 (51). S. 958-962.
4. Nesterovich V.F. Ponyattya viborchoï sistemi ta її osnovni rozuminnya v konstitutsiinomu pravi. *Publichne pravo*. 2019. № 1. S. 17-19.

Bakhmetyev A. E. Features of election campaigns in different electoral systems

The article considers the specifics of conducting election campaigns in majority, mixed and proportional electoral systems. It is substantiated that the type of electoral system determines the nature of the election campaign and allows to determine the main types of electoral technologies used to win. Concepts such as "electoral system", "majority electoral system", "proportional electoral system", "mixed electoral system", "political brand", "party brand" have been studied. The focus is on the fact that the notion of elections is not limited to the act of voting, it is a much broader notion that takes place within an election campaign, the nature of which is determined by the type of electoral system already exercised. It is focused on the fact that in the majority electoral system it is important to focus on building a brand of politics, and in the proportional electoral system – the brand of the party. It is determined that all election campaigns, depending on the type of electoral system, were radically different from all previous election campaigns conducted in Ukraine: new channels of communication, new election technologies and means of manipulation. However, despite the availability of media technology, politicians continue to use outdated manipulative technologies. It is substantiated that the pro-government political force chooses one or another type of electoral system, given the possibility of obtaining the largest number of votes. Electoral technologies such as "administrative resource", "double" and "election grids" have been studied. It is shown that the process of virtualization has formed not only new forms of organization of public communication and analytics in politics, but also led to a radical change in the organization and conduct of elections. It is shown that there are universal electoral technologies that are used in any electoral system. It is concluded that media technologies are becoming more important today during election campaigns.

Keywords: *political technologies, political communication, electoral system, majority system, proportional system, mixed system, political consciousness, public opinion, electoral strategy.*